

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-079
назди Институти фалсафа ва сиёсат-
шиносии ба номи А.Баҳоваддинови
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
(734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33)

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

**ба кори диссертатсионии Мансурӣ Чамшед Обидзода «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун
унсури калидии низоми сиёсӣ ва нақши онҳо дар рушди нумуши давлат
(таҷрибаи Тоҷикистон)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои
сиёсӣ аз рӯи ихтисоси 5.6.2 – Ниҳодҳо, равандро ва технологияҳои сиёсӣ**

**Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯи онҳо
диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст.** Диссертатсияи Мансурӣ Чамшед
Обидзода «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсури калидии низоми сиёсӣ ва нақши онҳо
дар рушди нумуши давлат (таҷрибаи Тоҷикистон)», ки ба фаъолияти ниҳоди
сиёсӣ, ҳизбҳои сиёсӣ бахшида шудааст, ба шиносномаи ихтисоси 5.6.2 – Ниҳодҳо,
равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мутобиқат мекунад.

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйирёбии
босуръати равандроҳои сиёсӣ, масъалаи нақш ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми
сиёсии давлат аҳамияти махсус касб менамояд. Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун яке аз
институтҳои муҳими ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ташаккул ва рушди демократия,
ифодаи манфиатҳои гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ҷалби шаҳрвандон ба идоракунии
давлатӣ ва таъмини суботи сиёсӣ нақши калидӣ мебозанд. Барои Ҷумҳурии
Тоҷикистон, ки роҳи давлатдорӣ мустақил ва рушди устувори сиёсиро тай
мекунад, таҳқиқи таҷрибаи фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дорои аҳамияти хос
мебошад. Дар шароити таҳкими пояҳои давлатдорӣ миллий, тақмили низоми
сиёсӣ ва баланд бардоштани фарҳанги сиёсӣ, зарурати таҳлили илмӣ нақши
ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсури таъсиргузори равандроҳои сиёсӣ ба миён меояд.

Ин ҳолат зарурати гузаронидани таҳқиқоти амиқро ба миён меорад, ки ба ошкор намудани хусусиятҳо, мушкилот ва дурнамои фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар кишвар равона гардида бошад. Аз ин лиҳоз, таҳқиқоти мазкур саривақтӣ ва муҳим буда, натиҷаҳои он метавонанд барои тақмили сиёсати давлатӣ, рушди институтҳои сиёсӣ, инчунин барои таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ дар соҳаи сиёсатшиносӣ аҳамияти назариявӣ ва амалӣ дошта бошанд.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуктаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд. Навгонии илмии диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки бори аввал дар асоси таҳлили мукаммали назариявӣ ва амалӣ, нақш ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсури калидии низоми сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи муосири рушди давлатдорӣ ба таври маҷмӯӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Дар доираи таҳқиқот хусусиятҳои ташаккул, фаъолият ва рушди ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон дар замони соҳибистиклолии кишвар муайян карда шудаанд.

Дар диссертатсия бори нахуст таъсири фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ба рушди низоми сиёсӣ, таҳкими суботи сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва баланд бардоштани сатҳи иштироки сиёсии шаҳрвандон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври илмӣ асоснок гардидааст. Ҳамчунин, дар асоси таҳлили муқоисавӣ ҷиҳатҳои хоси таҷрибаи Тоҷикистон дар рушди низоми бисёрҳизбӣ муайян шуда, мушкилот ва дурнамои тақмили фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ошкор карда шудаанд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои илмии диссертатсия бо дақиқии маълумоти истифодашуда, ҷалби сарчашмаҳои расмӣ, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, қарорди натиҷаҳои бадастомада ва ҳаҷми интишороти илмӣ таъмин мегардад. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ҳамчунин бо таҳлили муназзам ва илмии маводи назариявӣ ва амалӣ таъмин мегардад.

Хулосаҳо ва тавсияҳои пешниҳодшуда дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ таҳия гардидаанд. Дар ҷараёни анҷом додани таҳқиқоти диссертатсионӣ маҷмӯи методҳо ва усулҳои илмӣ соҳаи

сиёсатшиносӣ истифода шудаанд, ки ба ноил шудан ба натиҷаҳои бозғаймӣ мусоидат менамоянд.

Аҳамияти илмӣ-амалӣ, назариявӣ ва иҷтимоии таҳқиқоти диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо барои онҳо. Муаллифи диссертатсия ҳангоми таҳияи кори илмӣ аз доираи васеи сарчашмаҳои илмӣ истифода намуда, асосҳои методологӣ ва назариявии таҳқиқи ҳизбҳои сиёсиро дар заминаи пойгоҳи мустаҳкамӣ илмию назариявӣ баррасӣ менамояд. Муаллиф ба масъалаҳои ҳизбҳои сиёсӣ ва низоми бисёрҳизбӣ тавачҷуҳ зоҳир карда, дар асоси далелҳои илмӣ аҳамияти назариявӣ ва илмии онҳоро ҳамчун категорияҳои илмӣ муайян месозад.

Ҷ. Мансурӣ дар раванди пажӯҳиш объект ва предмети таҳқиқро ба таври дуруст муайян намуда, барои расидан ба мақсад ва иҷрои вазифаҳои гузашташудаи таҳқиқотӣ муваффақ гардидааст.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки натиҷаҳои бадастомада ва хулосаҳои пешниҳоднамудаи муаллиф метавонанд дар самти такмили минбаъдаи низоми ҳизбӣ истифода гарданд. Маводи диссертатсионӣ инчунин қобили истифода ҳангоми таҳияи барномаҳои таълимӣ аз ҷанби сиёсатшиносӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва курсҳои махсус мебошад.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 210 саҳифаи матни ҷопӣ таълиф гардида, рӯйхати ихтисорот, муқаддима, се ҷузъ, ки ҳафт зерҷузъро дар бар мегирад, аз хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад.

Дар муқаддима масоили таҳқиқи ҳизбҳои сиёсӣ дар ҷодаи илми сиёсии тоҷик ҳамчун масъалаи муҳими иҷтимоиву сиёсӣ баромад менамояд. Муаллифи диссертатсия сатҳи таҳқиқи мавзӯ, объект, предмет, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқотиро муайян менамояд.

Дар боби аввали диссертатсия «Масъалаҳои назариявӣ методологии таҳқиқи ташаккул ва инкишофи ҳизбҳои сиёсӣ», ки аз ду зерҷузъ иборат аст,

муаллиф оид ба ҷанбаҳои назариявӣю методологии таҳқиқи ҳизбҳои сиёсӣ маълумот медиҳад.

Дар зербоби аввал «Асосҳои назариявӣю методологии таҳқиқи ҳизбҳои сиёсӣ ва низоми ҳизбӣ» муаллиф тавонистааст, ки ба андешаҳои мутафаккирони ғарбӣ роҷеъ ба мафҳум ва масъалаҳои пайдоиш ва ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ така намуда, раванди таҳқиқи низоми ҳизбиро дар афкори сиёсӣ ошкор намояд. Дар таҳқиқи ҳизбҳо дар ин маврид муаллиф се сатҳи таҳлилро баррасӣ менамояд ки дар сатҳи аввал таҳқиқи ҳизбҳои сиёсӣ бо омӯзиши раванди ташаккул ва инкишофи ҳизбҳои сиёсӣ вобаста мебошад. Яъне, дар ин маврид ҳизбҳои сиёсӣ танҳо бо масъалаҳои пайдоиш ва ташаккули худ дар низоми сиёсӣ баррасӣ мешаванд ва масъалаҳои асоӣ ва муракаби методологӣ вобаста ба хусусиятҳои воқеии онҳо аз назар берун мемонанд.

Дар сатҳи таҳлилии дуюм ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун ҷузъи асосии низоми сиёсӣ таҳқиқ мешаванд, ки қобилияти тағйир ва мутобиқсозии сохтор ва равандҳои сиёсии кишварро доранд. Таҳлил дар мавриди дарки моҳият, вазифаҳо, сохтор ва ғояҳои идеологии ҳизбҳо амалӣ мегардад. Ҳамчунин, дар ин сатҳ бар асоси меъёрҳои сохторӣ-функционалӣ, дараҷаи ғайрипарлумонӣ ва мақоми ишғолкарда (парлумонӣ ё ғайрипарлумонӣ) гурӯҳбандӣ ва арзёбӣ карда мешаванд.

Дар сатҳи охирин, яъне сеюми таҳқиқи нақши ҳизбҳо дар ҷомеа масъалаҳои муайян намудани сохтор, хусусиятҳои онҳо ва ҳосияти инкишофи низоми сиёсии кишвар вобаста ба ташаккули низоми бисёрҳизбӣ ба назар мерасанд.

Инчунин дар диссертатсия масъалаҳои методологии таҳқиқи низоми ҳизбӣ бештар бо муносибати концептуализу идеологӣ, ташкиливу институтсионалӣ, плюралистиву коммуникативӣ баррасӣ гардидааст. Ба андешаи муаллиф дар низоми сиёсӣ мақоми ҳизбҳо бештар дар муборизаҳои сиёсии байниҳизбӣ ошкор мегардад, ки дар раванди интихоботи демократӣ ҳизбҳо мақоми махсусро ба даст меоранд.

Дар зербоби дуҷуми кори диссертатсионӣ «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсуре асосии низомии сиёсӣ» оид ба мақом ва нақши ҳизбҳо дар низомии сиёсӣ, роҷеъ ба хусусияти демократӣ, сабабҳои ташаккули низомии бисёрҳизбӣ, ҷой доштани муносибатҳои гуногуни илмӣ оид ба муайян намудани хусусияти ҳизбҳо дар низомии сиёсӣ ва вазифаҳои ҳизбҳои сиёсӣ маълумот оварда шудааст. Ба андешаи муаллиф дар ибтидои асри XIX, агар ҳизбҳои сиёсӣ ба унсуре ғайол ва муҳими раванди сиёсӣ табдил ёфта натавонистанд, имрӯз дар қонунгузории давлатҳои гуногун ҳамчун субъекти сиёсӣ баромад мекунад. Инчунин диссертант таъкид месозад, ки дар асоси ин ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди рушди худ дар низомии сиёсӣ ду марҳилаи ташаккулёбро аз сар гузарониданд: ниҳодикунории конститутсионӣ ва ниҳодигардонии қонунгузорӣ.

Марҳилаи якум, ниҳодигардонии конститутсионӣ ном дорад ва дар асоси меъёрҳои конститутсионӣ сарҷамъ намудани принципҳои асосии ғайолияти ҳизбҳои сиёсиро дар бар мегирад ва марҳилаи дуюм ниҳодигардонии қонунгузорӣ ном дорад, ки тавассути қабули қонунҳои махсус ҳамроҳангсозии дақиқи ғайолияти ҳуқуқии ҳизбҳои сиёсиро дар ҷомеа бо институтҳои дигари сиёсӣ амалӣ менамояд.

Боби дуҷуми диссертатсия «Мақом ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ дар низомии сиёсии ҷомеаи муосир» аз ду зербоб иборат мебошад. Дар боби мазкур муаллиф бештар ба масъалаҳои муҳими ҳизбҳои сиёсӣ ва нақши онҳо дар шароити қунонии инкишофи системаи сиёсӣ таваҷҷуҳ намуда, хусусиятҳои ташаккули ҳизбҳо дар режими демократӣ муайян менамояд.

Дар зербоби аввали боби дуюм «Мақом ва нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули низомии сиёсии демократӣ» диссертант ҳизбҳои сиёсиро ҳамчун институти демократӣ эътироф намуда, қайд месозад, ки демократия ҳамчун арзиши сиёсӣ дар ҷараёни ташаккули худ нақши муҳимро дар инкишофи ҳизбҳо бозидааст.

Дар чунин раванди ташаккули муборизаи сиёсӣ ҳизбҳо ҳамчун институти сиёсӣ ташкил шуданд ва барои рушди минбаъдаи кишвар сахми худро гузоштанд. Ҳизбҳо дар низоми демократӣ таҷассумгари манфиатҳои гуногуни табақаҳои иҷтимоӣ мебошанд ва дар раванди сиёсӣ бо чунин хосияти худ онҳо аз дигар институтҳои иҷтимоиву сиёсӣ дар тафовут қарор доранд.

Дар зербоби дуюми боби дуюм «Низоми ҳизбӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар замони муосир» муаллифи диссертатсия ба масъалаи низоми духизбӣ ва бисёрҳизбӣ таваҷҷуҳ намуда, татбиқи қомилан устувори онҳоро дар ҷомеаи демократӣ аз назари назариявӣ ва амалияи сиёсӣ ҳамчун унсури ҷомеаи мутамадин таҳқиқ намудааст. Инчунин дар зербоби мазкур оид ба низоми бисёрҳизбӣ ҳамчун шакли мураккаб ва номутаносиби ҳизбҳо баҳо дода мешавад.

Дар боби сеюми диссертатсия «Хусусиятҳои асосии ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ ва низоми бисёрҳизбӣ дар шароити Тоҷикистон», ки аз се зербоб иборат аст, масъалаҳои ташаккули низоми ҳизбӣ, заминаҳои идеологӣ ва ҳамгироии фаъолияти онҳо бо ниҳодҳои ҷомеаи шахрвандӣ баррасӣ гардиданд.

Дар зербоби аввали боби сеюм «Хусусиятҳо ва самтҳои асосии инкишофи ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон» оид ба таъсиси аввалин ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон бо истифода аз манбаъҳои илмӣ маълумот дода мешавад. Оид ба дигаргуниҳои сиёсии охири асри XX ва ташаккули равандҳои демократикунонӣ, ки дар натиҷа мақоми ҳизби коммунистӣ коста гардида, афзоиши таъсисёбии ҳизбҳои мухталиф, муаллифи диссертатсия далелҳои асоснокро барои тақвияти нуқтаи назари худ пешниҳод менамояд.

Дар зербоби дуюми боби сеюми диссертатсия «Асосҳои идеологии ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон ва тамоюлҳои инкишофи онҳо» муаллифи рисола кӯшиш кардааст, ки асосҳои идеологии ҳизбҳои Тоҷикистонро муайян намояд.

Инчунин дар зербоби мазкур фаъолияти оинномавии ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифта, муаллиф Оинномаи аҳзоби сиёсии Тоҷикистонро таҳлил намуда, андешаҳои худро вобаста ба он баён намудааст.

Зербоби сеюми боби сеюми диссертатсия «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун ниҳоди ҷомеаи шаҳрвандӣ» оид ба масъалаҳои робитаи ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳокимияти давлатӣ маълумот дода, муаллиф кайд месозад, ки ҳизби сиёсӣ ҳамчун ҷузъи асосӣ ва пурсамари сохтори ҷомеаи шаҳрвандӣ маҳсуб ёфта, нақши муассир ва ҳалқунандаро дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ, раванди иҷтимоиву сиёсӣ ва таҳкими низоми демократӣ мебозад. Ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон дар рушд ва ҳамохангии фаъолияти худ бо созмонҳои ҷамъиятӣ, ВАО, иттифоқи касаба, Шурои ҷамъиятӣ саҳмгузор буда, нақши миёнаравро байни ҷомеа ва давлат иҷро менамояд.

Хулосаи диссертатсия, ки аз ду қисмат иборат мебошад, яъне аз натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқот ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот иборат аст. Дар қисмати якум оид ба натиҷаҳои тадқиқоти илмӣ, ки дар интишороти муаллиф инъикос ёфтанд, андешаҳои муаллиф гирд оварда шуданд. Қисмати дуюми хулосаи диссертатсия тавсияҳои амалии истифодаи натиҷаи таҳқиқотро дар бар мегирад, ки хосияти илмиву амалии диссертатсияи Ҷамшед Мансуриро исбот намуда, роҳҳои татбиқи андешаҳои назариявии муаллифро дар амалия муайян месозад.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯйи мавзӯи диссертатсия 5 мақолаи маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд. Инчунин тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия бо иштироки диссертант дар 3 конференсияи илмиву амалии байналхалқӣ ва ҷумҳуриявӣ асос меёбад. Теъдоди маводҳои нашршуда ба талаботи банди 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, ташти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Масъалаҳои мухталифи матраҳшуда дар асоси маводҳои таҳқиқотҳои илмӣ ба таври муфассал таҳлил гардида, автореферат ва қорҳои илмие, ки дар мавзӯи

таҳқиқоти илмӣ нашр гардидаанд, мазмуни асосии рисолаи диссертациониро ба пуррагӣ инъикос менамоянд.

Бояд зикр намуд, ки бо баробари ҷой доштани муваффақиятҳо дар диссертатсия баъзе камбудихо ба назар мерасанд.

1. Дар диссертатсия масъалаи моҳият, мафҳум, хусусияти ҳизбҳои сиёсӣ баррасӣ шуданд, лекин масоили иштироки ҳизбҳо дар раванди муборизаҳои сиёсӣ ва интихобот, ки дар концепсияҳои гуногуни илмӣ таҳқиқ шудаанд, аз назари муаллиф берун мондааст. Беҳтар мебуд, агар хусусиятҳои муборизаҳои сиёсии ҳизбҳо дар раванди интихобот ва зиддиятҳои дигари сиёсӣ дар рисола ошкор карда мешуданд.

2. Дар қори диссертационӣ диссертант ба масъалаҳои ҳамкориҳои байнихизбии ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон начандон аҳамият зоҳир менамояд, зеро ошкор намудани чунин амали ҳамгироии ҳизбҳо дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ метавонист хосияти демократии фаъолияти онҳоро дар низоми сиёсӣ муайян намояд.

3. Дар рисола муаллиф бештар ба масъалаҳои идеологии ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон аҳамият дода, нақши ҳизбҳоро дар ҷодаи таъмини арзишҳои милливу анъанавӣ начандон ошкор месозад. Ин амал бештар барои таҳкими муносибатҳои ҷамъиятӣ ва таъмини суботи сиёсӣ равона мегардад, ки дар он дар баробари нақши институтҳои сиёсии дигар мақоми ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон низ назаррас аст.

4. Рисола аз нигоҳи илмӣ мантиқан дуруст омода гардидааст, лекин беҳтар мешуд, агар рисола навис нақши ҳизбҳоро дар татбиқи сиёсати давлатӣ ва ҳамкориҳои байналмиллалӣ ошкор менамуд.

Эродҳои дар боло зикргардида арзиши илмии диссертатсияро кам намеkunанд, балки онҳо барои беҳбудии фаъолияти минбаъдаи илмии диссертант равона гардиданд. Мансурӣ Ҷамшед ҳамчун довталаби дараҷаи илмӣ тавонистааст, ки дар доираи мақсад ва вазифаҳои тадқиқотии худ амал намуда,

масоили марбут ба онҳоро бо раванди илмиву мантикӣ ба таври комил мавриди таҳлил қарор диҳад.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсияи Мансурӣ Чамшед Обидзода «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсурҳои калидии низомии сиёсӣ ва нақши онҳо дар рушди нумуши давлат (таҷрибаи Тоҷикистон)», таҳқиқоти анҷомёфта махсус гардида, ба талаботи банди 31, 33, 34 ва 35-и Низомномаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 5.6.2 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ, доктори илмҳои сиёсӣ, и.в. профессор, муовини директори Маркази таҳқиқоти стратегӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Шарифзода Л.Ш.

734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 89
сомонаи расмӣ www.mts.tj

“Имзои Шарифзода Л.Ш.-ро тасдиқ мекунам”
Сардори шӯъбаи кадрҳо ва корҳои махсуси
Маркази таҳқиқоти стратегӣ назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Исроилова С.С.

4 март соли 2026